

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОЦІНКИ РІВНЯ БІДНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

У статті досліджено поняття «бідність» у сучасній науці та виявлені основні параметри цього соціального процесу. Розглянуті різноманітні методологічні підходи до оцінки рівня бідності населення свідчать про відмінності та істотні відзнаки методів, які використовуються в різних країнах світу. Однак, оскільки бідність являється багатофакторним феноменом, то доцільно поєднувати декілька методів в її вимірюванні. Поки що серед науковців не існує одностайної думки, які саме показники та критерії використовувати у якості вихідних у побудові багатофакторного критерію. Існуючі підходи мають доповнювати один одного, і таким чином, фіксувати різні аспекти проблеми бідності.

У даному дослідженні також проаналізовано основні показники бідності в Україні та запропоновано оптимальні механізми скорочення масштабів бідності та підвищення рівня життя українського населення.

Ключові слова: бідність, межа бідності, рівень життя, глибина бідності, заробітна плата, прожитковий мінімум.

*Витковская Екатерина***ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ОЦЕНКИ УРОВНЯ БЕДНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ**

В статье проведено исследование понятия «бедность» в современной науке и выявлены основные параметры этого социального процесса. Рассмотренные различные методологические подходы к оценке уровня бедности свидетельствуют о различии и существенных отличиях применяемых в разных странах методов. Однако, поскольку бедность является многофакторным феноменом, то целесообразно объединять несколько методов в ее измерении. Пока что среди исследователей не существует единой точки зрения, какие именно показатели и индикаторы использовать в качестве исходных в построении многофакторного критерия. Имеющиеся подходы могут дополнять друг друга, и таким образом, фиксировать разные аспекты сложной проблемы бедности.

В данном исследовании также проведен анализ динамики основных показателей бедности в Украине и предложены оптимальные механизмы сокращения масштабов бедности и повышения уровня жизни украинского населения.

Ключевые слова: бедность, граница бедности, уровень жизни, глубина бедности, заработная плата, прожиточный минимум.

*Vitkovska Kateryna***PROBLEMATIC ISSUES OF ASSESSMENT OF PROVERTY
LEVEL OF POPULATION**

In the article the concept of "poverty" in modern science identified the main parameters of this social process. Discussed various methodological approaches to poverty assessment indicate differences and significant differences among the different countries of methods. However, since poverty is a multifactorial phenomenon, it is advisable to combine several methods in its dimension. Yet among researchers there is no single point of view, what kind of measures and indicators used as input in the construction of multi-factor test. Existing approaches can complement each other, and thus capture different aspects of the complex problem of poverty.

The study also analyzed the dynamics of the main indicators of poverty in Ukraine and offered the best mechanisms to reduce poverty and improve the living standards of the Ukrainian population.

Keywords: poverty, poverty line, living standards, poverty gap, wages, cost of living.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Політична та економічна кризи, що супроводжуються безробіттям, низькими стандартами оплати праці та недосконалістю соціальної політики, призвели до значного погіршення рівня життя значної частини населення України, поляризації рівня доходів, соціальної диференціації та соціального розшарування, що сприяє розповсюдженню такого явища, як бідність.

Бідність є однією з найгостріших соціально-економічних проблем сучасної України. І хоча бідність з'явилась не сьогодні та є не тільки наслідком криз та прорахунків у проведенні реформ, нині вона перетворилася й на проблему майбутнього. І тому дослідження проблем бідності в Україні набуває дедалі більшого значення з погляду виявлення соціально-вразливих верств

населення, визначення її базових причин і створення ефективної соціальної політики зі зниження її масштабів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. В Україні останнім часом приділяється значна увага проблемам бідності як політиками, так і вченими. Серед вітчизняних науковців варто відзначити Е.Лібанову, В.Мандибуру, Г.Голеусову, В.Онікієнко, Л.Черенько та інших.

Виділення **невирішених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячується означена стаття. Не зменшуючи значення робіт вітчизняних науковців, варто зазначити, що дослідження проблеми бідності є недостатньо глибокими і потребують подальшої розробки.

Формулювання цілей статті. Дослідження теоретичних основ та прикладних проблем бідності населення України зумовлює постановку наступних завдань:

- дослідити поняття «бідність» в сучасній науці;
- визначити, що є домінуючими причинами бідності та за якими критеріями визначається категорія «бідних»;
- проаналізувати основні показники бідності ;
- запропонувати оптимальні механізми подолання цього явища.

Виклад основного матеріалу. Низький рівень життя широких верств населення у поєднанні із надмірним майновим розшаруванням є чи не основною соціальною проблемою України. Таку невиправдано високу ціну платить суспільство за економічні трансформації.

Саме поняття «бідності» потребує додаткового аналізу, так як бідність – поняття відносне, та критерії бідності та багатства різні в різних країнах. Те що для одних є злиденністю, за інших умов може розцінюватись, як заможність.

Уникнути бідності взагалі неможливо, як неможливо її подолати, тим більше у країнах з перехідною економікою. Але це явище має бути контрольованим і регульованим, бо соціальною проблемою бідність стає тоді, коли виходить з-під державного контролю, набуває форм застійної та хронічної.

Слід зазначити, що термін «бідність» не одразу знайшов визначення у політичному лексиконі, адже переважна більшість мешканців України у минулому відносила себе до категорії населення з середнім достатком, тоді як протягом 90-х років минулого сторіччя це положення докорінно змінилося. До 1999 року взагалі в літературі не було чіткого визначення терміну «бідність». Згідно з Указом Президента України №1525 «Про стратегію подолання бідності» сьогодні «бідність» – це неможливість унаслідок нестачі ресурсів підтримувати спосіб життя притаманний певному суспільству у конкретний період [1, с.4]. Ідеться про те, що внаслідок матеріальних не достатків бідні верстви населення не можуть харчуватися відповідно до місцевих стандартів, не можуть оплачувати житло та комунальні послуги виходячи із своїх потреб, не можуть лікуватися, відпочивати, забезпечуючи відновлення здоров'я, нарешті, не можуть забезпечити оплату освіти собі та своїм дітям. Отже, маючи економічне походження, бідність є набагато ширшим явищем, що стосується різноманітних аспектів життя населення.

Одночасно, це визначення неможна вважати повним та адекватним, адже воно чітко фіксує концепцію регіонального масштабу, у такому разі про бідність говорити важко взагалі.

У світовій практиці застосовуються різні концепції та підходи до дослідження бідності:

1) *абсолютна концепція* заснована на ідеях англійського економіста С. Роунтрі і базується на співставленні доходів необхідних для задоволення деякого набору мінімальних потреб людини з доходами, які він отримує. Широко вживаним методом вимірювання абсолютної бідності є встановлення певної межі найчастіше відповідно до мінімально необхідного набору продовольчих та інколи й непродовольчих товарів і послуг;

2) *відносна концепція* – згідно якої, людина або сім'я вважається бідною в тому випадку, якщо кошти, які вони мають не дозволяють їм вести спосіб життя, прийнятий в суспільстві, в якому вони живуть. В основі цього підходу лежить ідея П. Таундсена про те, що не дивлячись на динаміку загального зростання розрив у рівнях життя незабезпечених верств суспільства у порівнянні з домогосподарствами з середніми доходами зберігається. В різних країнах межа відносної бідності визначається від 40 до 60% середньодушового доходу. Стосовно даної концепції межа бідності є відносною, і визначається як частка від величини середнього або медіанного доходу всього населення;

3) *суб'єктивна концепція* – передбачає виокремлення бідних на основі само оцінювання. Цей підхід має як позитивні, так і негативні риси. За умов перехідних суспільств, коли великою є питома вага тіньового сектору економіки і офіційна статистика не може врахувати реальних

доходів більшості громадян, за такий спосіб можна отримати більш адекватні показники. Хоча, з іншого боку, суб'єктивні показники бідності дуже різняться.

Як правило, виникнення бідності пояснюється економічними причинами: зростанням безробіття, низьким рівнем оплати праці та пенсій, заборгованістю по виплатах заробітної плати.

ООН наголошує на чотирьох основних проявах бідності:

- 1) коротка тривалість життя;
- 2) низька професійно – освітня підготовка;
- 3) відсутність необхідної бази для нормального життя;
- 4) ізоляваність від суспільного життя [2].

За статистикою ООН, за межею бідності в Україні перебувають 80 відсотків населення. Тобто, в такій частини українців споживчий кошик менший від визнаної у світі межі бідності – 17 доларів на день. Таким чином, якщо людина отримує заробітну плату близько 510 доларів, то вона перебуває на межі бідності. Враховуючи, що середня заробітна плата в Україні в 2012 році складала 3026 грн. (378 доларів), виходить, що заробіток в Україні майже вдвічі нижчий за межу бідності в сусідніх європейських країнах (таблиця 1).

Таблиця 1

Середньомісячна заробітна плата в окремих країнах Євросоюзу та Україні у 2011 році	
Країна	Середньомісячна заробітна плата, євро
Велика Британія	3118
Нідерланди	3000
Німеччина	2980
Данія	2947
Бельгія	2784
Австрія	2746
Ірландія	2639
Швеція	2576
Франція	2462
Італія	2344
Португалія	1712
Польща	1320
Угорщина	1213
Україна	300 *

Примітка: Дані Європейського інституту статистики Eurostat

* - дані за 2012 рік

Всесвітній банк запропонував при глобальних дослідженнях використовувати інший критерій бідності, а саме вважати рівнем бідності доходи менші, ніж 1 долар на день, а з 2008 року - 1,25 доларів на день, що становить 10 грн. Коли дохід менший, то виникає загроза виживанню людини. Як свідчать дані результатів досліджень проведених Інститутом демографії та соціальних досліджень, в Україні майже 3 % осіб живуть менше ніж на 20 грн. в день [3, 17.10.2013 р.].

Кожна країна, визначаючи власні правила та критерії визначення та вимірювання бідності, вирішує два принципових методологічних питання:

- 1) встановлення межі бідності;
- 2) визначення таких характеристик рівня життя домогосподарств, співвідношення яких з межею бідності дозволяє віднести сімю чи особу до категорії бідних.

Слід відмітити, що аналіз проблеми бідності в Україні став можливим лише після впровадження Держкомстатом України вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, що проводиться на постійній основі з 1999 року. Це вибіркоче обстеження стало інформаційним підґрунтям розробки комплексної методики оцінки бідності.

Офіційний моніторинг бідності в Україні ведеться за відносним підходом (розраховується рівень відносної та крайньої бідності) та за абсолютним підходом (розраховується рівень бідності за критерієм прожиткового мінімуму з використанням витрат населення). А для міжнародних порівнянь використовується такий критерій визначення бідності, як 5 доларів США на одну особу на добу, перерахованих у гривні за паритетом купівельної спроможності, що надає Світовий банк.

Крім того, для комплексної оцінки бідності використовуються наступні показники:

- рівень бідності за відносним та абсолютним критеріями – питома вага домогосподарств (сімей), у яких рівень споживання (доходів) на одну особу є нижчим від визначеної межі бідності;
- глибина бідності – це відхилення величини доходів (витрат) бідних від визначеної межі бідності (за відносним або абсолютним критерієм)

Коефіцієнт глибини бідності (P) визначається як відношення величини середнього дефіциту доходу до визначеної межі бідності за формулою:

$$P = \frac{Z - W}{Z} \times 100 \quad (1)$$

де Z – визначена межа бідності за відповідним критерієм;

W – середні доходи (витрати) бідного населення у розрахунку на одну умовну особу.

Динаміка основних показників бідності в Україні представлена в таблиці 2.

Таблиця 2

Основні показники бідності в Україні за 1999 – 2012 рр.							
Показники бідності	1999	2000	2001	2005	2010	2011	2012
Межа бідності, грн. на 1 особу на місяць	126	156	175	365	944	953	1108
Межа крайньої бідності, грн. на 1 особу на місяць	101	125	140	292	755	762	787
Рівень бідності, %	27,8	26,4	27,2	27,1	24,1	24,3	25,5
Рівень крайньої бідності, %	14,4	13,9	14,9	14,4	11,2	13,4	11,2
Глибина бідності, %	23,3	23,8	25,0	23,8	20,9	22,1	20,5

Як свідчать дані таблиці, протягом аналізованого періоду межа бідності, тобто рівень доходу нижче якого задоволення основних потреб людини стає неможливим, з кожним роком підвищується. На протипагу цьому відносні показники моніторингу бідності говорять, про іншу динаміку, що наочно представлено на рисунку 1.

Так, позитивні зміни які відбулись з відносною бідністю у 2010 році, коли Україна мала показник 24,1% не збереглися. І у 2012 році, рівень бідності вже склав 25,5% (тобто у 25,5% домогосподарств рівень споживання на одну особу є нижчим від визначеної межі бідності). Показник глибини бідності порівняно з попереднім роком зменшився на 1,6 відсоткових пункти, і свідчить про те, що в Україні в середньому витрати бідних на 20,5% нижче, розрахованої межі бідності (75% середніх сукупних витрат у розрахунку на одного члена родини).

Слід зауважити, що відносна бідність – це ключовий критерій рівня бідності, так як він показує як розподіляються доходи суспільства, який принцип їх розподілу між різними верствами суспільства. Якщо цей показник не змінюється, то ми можемо говорити про те, що яким би не був економічний зріст, все одно від нього ефект розподілиться пропорційно між групами населення.

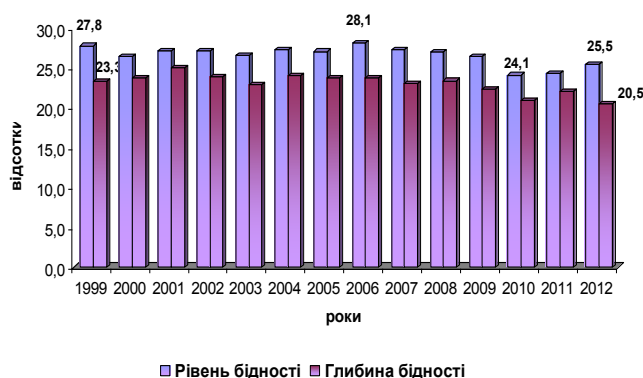

Рис.1. Динаміка рівня та глибини бідності в Україні за період 1999 – 2012 рр.

За показником абсолютної бідності населення в Україні спостерігається інша тенденція (рис. 2.).

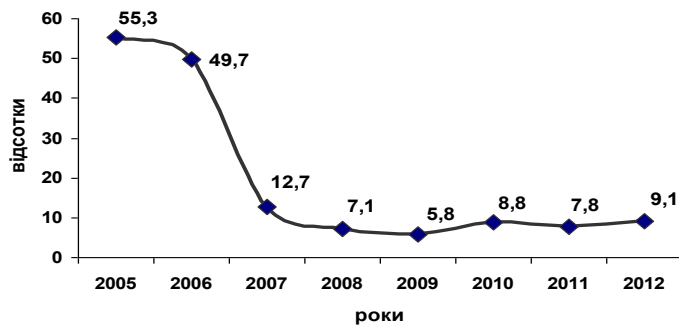

Рис. 2. Динаміка бідності населення України за абсолютним критерієм, %.

Межа абсолютної бідності в Україні визначається за розміром законодавчо встановленого прожиткового мінімуму. У 2012 році 4 млн. українців, а саме 9,1% населення мали середньодушовий дохід у місяць нижче прожиткового мінімуму [4, 31.07.2013].

Прожитковий мінімум визначається вартістю так званого «прожиткового кошика» і це – вартісна величина достатня для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Прожитковий мінімум застосовується для встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення права та призначення соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги з безробіття, формування Державного та місцевих бюджетів, визначення державних соціальних гарантій тощо.

Співвідношення рівня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні представлено на рисунку 3.

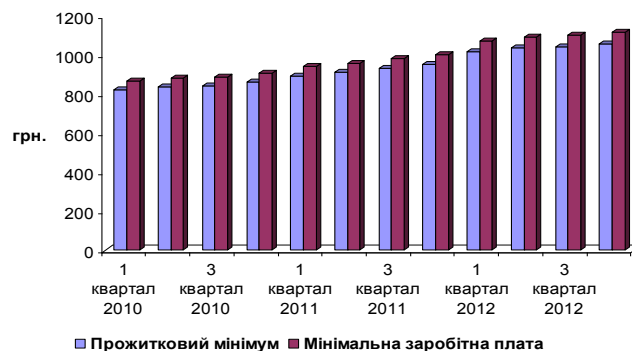

Рис. 3. Динаміка прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати в Україні, грн.

Розрив між цими двома показниками змінює і співвідношення показників бідності. В європейських країнах з розвинутою економікою розмір мінімальної оплати праці встановлюється на рівні 35-40% від середньої по країні (у нас 37%) і вищий за прожитковий мінімум на 10-15%. В нашій країні мінімальна заробітна плата (без урахування сплати податків, а з ними 1026 грн.) перевищує прожитковий мінімум лише на 3,5%. Звісно це доволі суперечливо, адже враховуючи темпи, з якими зростають ціни в реальному житті, то офіційний прожитковий мінімум в Україні значно менший від реального, а мінімальна зарплата розраховується за критеріями, які відрізняються від європейських.

Варто зауважити, що український споживчий кошик не враховує сучасних потреб людини, пов'язаних з технологічними, інтелектуальними, інформаційними змінами в сучасному суспільстві. Показники, за якими розраховуються соціальні стандарти, були затверджені у 2000 році. Зрозуміло, що за такий тривалий період часу потреби середньостатистичного українця змінилися, ну а ціни з 2000 року змінились у рази.

Про низький рівень життя населення України свідчить індекс купівельної спроможності, згідно з яким Україна у 2012 році посідала 39 місце у Європі (рис. 4).

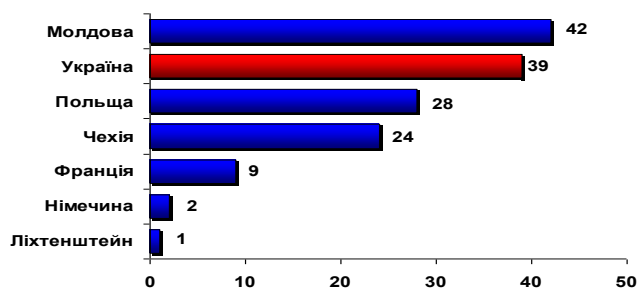

Рис. 4. Місце у рейтингу купівельної спроможності населення європейських країн*
*за даними рейтингу *Purchasing Power Evrope 2012/2013*

Як видно, нижче купівельна спроможність була лише у громадян Молдови, тобто у 2012 році 4,5% українців витрачають менше 5 доларів на день. Такий стан речей безперечно впливає на якість харчування та недоступність широких верств населення багатьох ліків, у зв'язку з чим постійно збільшуються темпи поширення захворюваності та смертності в Україні.

Висновки із зазначених проблем і **перспективи подальших досліджень** у поданому напрямку. Усе вищезазначене свідчить, що спрямовані на соціальний захист населення державні заходи населення не дали позитивного результату щодо зменшення рівня бідності та основними причинами бідності населення України залишаються:

- 1) низький рівень соціальних стандартів та гарантій, а саме, занижений розмір прожиткового мінімуму, відтак і мінімальної заробітної плати, розмірів соціальної допомоги);
- 2) заборгованість із виплат заробітної плати;
- 3) високий рівень безробіття серед молоді та ін..

Отже механізм подолання бідності є недостатньо ефективним, і тому вирішення проблеми в Україні потребує розробки системи комплексних науково – обґрунтованих і більш дієвих заходів, які повинні враховувати профіль, специфіку та особливості формування і поширення бідності, причини її виникнення та засоби її подолання, а саме нової, більш дієвої Стратегії подолання бідності та механізмів її реалізації.

Закономірно, що бідність дуже тісно пов'язана з безробіттям, тому перспективами подальших досліджень в цьому напрямку є розроблення стратегічних напрямів регулювання зайнятості населення.

Література

1. Стратегія подолання бідності: Указ президента України від 15 березня 2001 року // Соціальний захист. – 2001. – №9(39). – С. 4-11.
2. Соціальна безпека: теорія та українська практика: Монографія // І.Ф.Гнібіденко, А.М.Колот, О.Ф.Новікова, В.М.Новіков, Б.Й.Пасхавер. – К.: КНЕУ, 2006. – 291 с.
3. Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень України [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.idss.org.ua.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukr.stat.gov.ua.

1. Poverty Reduction Strategy: The Decree of the President of Ukraine of March 15, 2001 // Social Security. - 2001. - № 9 (39). - P. 4-11.

2. Social Security: Theory and Practice Ukrainian Monograph // I.F.Hnibidenko, A.M.Kolot, O.F.Novikova, V.M.Novikov, B.J.Paschaver. – K.: KNEU, 2006/ - 291 p.

Рецензент Янковий О.Г., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету.

12.02.2014